

ВІДГУК

**офіційного опонента, кандидата психологічних наук, доцента
Н.М. Бамбурак на дисертацію Тептюк Юлії Олександрівни
«Психологічні умови розвитку стресостійкості у соціальних працівників
різних вікових категорій», подану до захисту на здобуття наукового
ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 –
педагогічна та вікова психологія**

Дисертаційне дослідження Тептюк Юлії Олександрівни присвячене надзвичайно актуальній темі, змістом якої є обґрунтування концептуальних підходів щодо особливостей розвитку однієї із базових компетентностей у професійній діяльності працівників соціальної сфери як стресостійкості. Адже остання є запорукою здійснення кваліфікованої соціально-психологічної допомоги різним верствам населення, які опинилися у складних, кризових, травмуючих життєвих ситуаціях та водночас особистісною здатністю професіонала ефективно функціонувати в даних умовах, зреалізування ним власних резервів та ресурсів, а відтак і збереження повноцінного психічного здоров'я. Тому, як справедливо зазначає Ю.О. Тептюк, виникнення стресу у професійній діяльності соціального працівника виокремлено, як важливу наукову проблему у зв'язку з його негативним впливом на ефективність виконання ним професійних завдань, а також стан здоров'я.

Детальне вивчення дисертаційної роботи та автореферату свідчить про те, що наукова праця Юлії Олександрівни, зважаючи на новизну та перспективність її результатів, є закономірною реакцією на вимоги сьогодення і має важливе значення для педагогічної та вікової психології. Насамперед, дисертаційне дослідження привертає до себе увагу низкою наступних глибинних наукових завдань, таких як: здійснено теоретичний аналіз феномена «стрес», визначено зміст і сутність стресостійкості, її структуру та психологічні умови розвитку у соціальних працівників різних вікових категорій; підбрано й апробовано психодіагностичний

інструментарій для дослідження стресостійкості та психологічних умов її розвитку у соціальних працівників, обґрунтовано критерії оцінки, визначено показники та рівні її розвитку; емпірично досліджено особливості розвитку стресостійкості соціальних працівників різних вікових категорій, її структурних компонентів та встановлено їхній взаємозв'язок з психологічними умовами; обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено ефективність моделі та створеної на її основі розвивальної програми активізації психологічних умов становлення стресостійкості соціальних працівників різних вікових категорій.

Заслуговує на увагу теоретико-методологічне обґрунтування Ю.О. Тептюк вихідних положень наукового дослідження; вибір та побудова комплексу взаємодоповнюючих прийомів і методів для теоретичного та емпіричного його етапів; ретельний відбір професійного психодіагностичного інструментарію; детальна організація ситуацій дослідження, процедурних компонентів та комплексу умов, що забезпечують найефективніше проходження учасниками дослідження усіх передбачених процедур; змістовний аналіз та науково коректна інтерпретація емпіричного матеріалу, які й забезпечили вірогідність і надійність результатів самого дисертаційного дослідження.

Безперечною є наукова новизна отриманих результатів. Так, дослідницею уперше: визначено сутність поняття «стресостійкість соціальних працівників»; виокремлено структурні компоненти та конструкти – когнітивно-рефлексивний (оптимістичний стиль мислення, адекватна самооцінка, інтернальність - екстернальність), емоційно-мотиваційний (низька тривожність, емоційна врівноваженість, мотивація до успіху) та поведінково-регулятивний (вольова саморегуляція, комунікативний контроль, конфліктна компетентність) стресостійкості соціальних працівників; досліджено психологічні умови (емпатійність, толерантність, моральна нормативність, мотивація професійної діяльності, проблемно-орієнтовані та просоціальні копінг-стратегії) розвитку стресостійкості соціальних працівників; виокремлено критерії (рефлексія себе та іншого,

емоційна компетентність, моральна саморегуляція), показники і рівні (високий, середній, низький) досліджуваної особистісної властивості; емпірично обґрунтовано вікові психологічні особливості розвитку стресостійкості соціальних працівників у дорослому онтогенезі, маніфестовано взаємозв'язки між конструктами структури стресостійкості та психологічними умовами її становлення; розроблено модель розвитку стресостійкості соціальних працівників. Окрім того, авторкою поглиблено та розширено уявлення про змістове навантаження та сутність поняття «стресостійкість», а в подальшому особливості її зреалізування на різних етапах вікового онтогенезу.

Дисертаційна робота має очевидну практичну значущість, а саме одержані Ю.О. Тептюк результати дослідження можуть бути використані: 1) практичними психологами з метою прогнозування, профілактики та корекції професійного стресу, а відтак розвитку стресостійкості соціальних працівників різних вікових категорій, 2) у системі післядипломної, професійної освіти, практиці психологічної служби при розробці та проведенні антистресових тренінгів, семінарів, вебінарів, круглих столів, 3) науково-педагогічними працівниками для включення до силябусів навчальних дисциплін ЗВО спеціальностей «Психологія» та «Соціальна робота» таких як: «Психологія стресу», «Соціально-психологічна допомога клієнтам у різних професійних сферах діяльності», «Психологія індивідуальних відмінностей», «Психологія кризового консультування» та ін.

У першому розділі – «Теоретико-методологічні основи дослідження стресостійкості у соціальних працівників» авторкою розкрито феноменологію стресу, визначено чинники його виникнення та психологічні наслідки його впливу. Зокрема, проаналізовано концепт стресостійкості особистості, а також психологічні властивості розвитку стресостійкості особистості у дорослому віці, а відтак презентовано специфіку розвитку стресостійкості соціальних працівників різних вікових категорій.

При цьому важко не погодитись з авторським визначенням стресостійкості соціальних працівників, як інтегративним динамічним

утворенням, що актуалізує їхню здатність осмислювати специфіку стресової ситуації та власних можливостей її подолання, адекватно емоційно реагувати на різноманітні стресори, модифікувати стресогенні умови та зберігати ефективність професійної діяльності.

Окрім того, дисертантка констатує, що особливості розвитку стресостійкості залежать від специфіки розвитку її наступних структурних компонентів: 1) когнітивно-рефлексивного, який зреалізовує позитивне сприйняття себе, інших, життєвих подій, усвідомлення та впевненість у власній профкомпетентності щодо розв'язання проблемних ситуацій; 2) емоційно-мотиваційного, котрий сприяє творенню умінь адекватно аналізувати власний емоційний стан та в разі потреби ефективно знижувати рівень психоемоційної напруги при виконанні професійних завдань в умовах стресу; 3) поведінково-регулятивного, який заактуалізовує вчинково-поведінкові патерни особистості соціального працівника як висококваліфікованого професіонала у наданні соціально-психологічної допомоги клієнту.

У другому розділі – «Емпіричне дослідження психологічних умов розвитку стресостійкості у соціальних працівників різних вікових категорій в процесі їх професійної діяльності» авторкою дисертації здійснено психодіагностичне вивчення особливостей розвитку стресостійкості соціальних працівників на різних вікових етапах та специфіки впливу психологічних умов на її структурні компоненти.

Емпіричне вивчення стресостійкості соціальних працівників дало можливість Ю.О. Тептюк констатувати певні вікові особливості у розвитку відповідних компонентів стресостійкості. Зокрема, при формуванні когнітивно-рефлексивного конструкту відбувається підвищення з віком оптимістичного мислення та зниження самооцінки, переважання в усіх вікових групах поєднання властивостей інтернальності й екстернальності; при розвитку емоційно-мотиваційного компоненту зафіксовано підвищення з віком особистісної тривожності та покращення емоційної врівноваженості, зменшення досліджуваних з яскравою мотивацією до успіху та уникнення

невдач; при формуванні поведінково-регулятивного конструкту зафіксовано поступове погіршення вольової саморегуляції, покращення самоконтролю у спілкуванні в період середньої дорослості та високий відсоток вибору конфліктних форм взаємодії, які спонукають до найменших зусиль та витрат власних ресурсів.

Варто зазначити, що дослідження дисертанткою вікової специфіки вияву психологічних умов розвитку стресостійкості соціальних працівників надало їй можливість маніфестувати поступове зниження з віком їхньої емпатійності та мотивації до професійної діяльності, а також суттєве зниження толерантності у період пізньої дорослості. Зокрема, найбільш розвиненою моральною нормативністю, а також найефективнішим застосуванням копінг-стратегій «Вирішення проблем» і «Пошук соціальної підтримки» задіюються фахівцями у період середньої дорослості, а копінг-стратегія «Уникнення проблем» - у період пізньої дорослості, що є своєрідним показником емоційного дистанціювання від стресу. Таким чином, психологічними умовами розвитку стресостійкості соціальних працівників різних вікових категорій Ю.О. Тептюк визначено емпатію, толерантність і моральну нормативність.

У третьому розділі – «Засоби активізації психологічних умов розвитку стресостійкості у соціальних працівників різних вікових категорій в процесі професійної діяльності» автором обґрунтовано, розроблено та презентовано модель та програму активізації психологічних умов розвитку стресостійкості соціальних працівників різних вікових категорій; проаналізовано динаміку стійкості до стресу досліджуваних та її структурних компонентів; розроблено методичні рекомендації соціальним працівникам та практичним психологам щодо розвитку стресостійкості, як базової профкомпетентності працівників соціальної сфери.

Програма активізації психологічних умов розвитку стресостійкості соціальних працівників різних вікових категорій базувались на засадах вихідних положень теорії функціональних систем П.К.Анохіна. Її ефективність визначалась зростанням рефлексивності соціальних працівників

у власних можливостях долати стрес, мотивацією до самореалізації в соціальній сфері, набуттям навичок свідомої регуляції свого емоційного стану і конструктивної взаємодії під час різноманітних конфліктних ситуацій. Розроблені за результатами формувального експерименту авторські методичні рекомендації для соціальних працівників та практичних психологів спрямовано на організацію систематичного розвитку стресостійкості у процесі їхньої професійної діяльності.

Основні результати дисертаційного дослідження впроваджено в освітній процес на факультеті педагогіки і психології Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, у практичну діяльність фахівців Управління праці та соціального захисту населення Уманської міської ради, а також Солом'янського районного у м. Києві центру соціальних служб для сімей, дітей та молоді. Їх з достатньою повнотою висвітлено у 17 наукових публікаціях: зокрема, одній колективній монографії, семи національних фахових виданнях з психології, одному зарубіжному фаховому виданні, апробовано на восьми міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, а також засіданнях кафедри теоретичної та консультативної психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Щодо оформлення дисертації та автореферату, то воно відповідає державному стандарту згідно з «Порядком присудження наукових ступенів». Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. У змісті дисертації дотримано систематичності та каузальної послідовності викладу фактів, а також внутрішньої логіки їхнього висвітлення. Обсяг основного тексту відповідає вимогам ДАК стосовно мінімального об'єму кандидатських дисертацій. Вивчення дисертаційної роботи та автореферату дозволяє зробити висновки про високу ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків.

При загальному позитивному враженні від опонованої роботи вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження, побажання та рекомендації:

1. З огляду на суттєвий науковий доробок дисертантки, яким є обґрунтування та розробка моделі розвитку стресостійкості соціальних працівників, робота лише б виграла, якби це було сформульовано як самостійне (на нашу думку, передостаннє) завдання дослідження.

2. На нашу думку, в моделі розвитку стресостійкості соціальних працівників різних вікових категорій (ст.14 автореферату рис.1 та ст.156 дисертаційної роботи рис. 3.1) доцільно було б чіткіше схематично експлікувати особливості взаємозв'язку етапів програми активізації психологічних умов розвитку стресостійкості та психологічних умов розвитку стресостійкості, які сприяють формуванню відповідних структурних компонентів стресостійкості.

3. Зміст підпункту 3.2. дисертаційної праці «Динаміка становлення стресостійкості залежно від впливу психологічних умов її розвитку в досліджуваних експериментальної та контрольної груп» (на нашу думку) скоріше відображає динаміку розвитку стресостійкості залежно від впливу психологічних умов її розвитку в досліджуваних експериментальної та контрольної груп, а не її становлення.

4. У загальних висновках до дисертації бажано було б більш детальноше подати результати перевірки ефективності авторської програми активізації психологічних умов розвитку стресостійкості соціальних працівників.

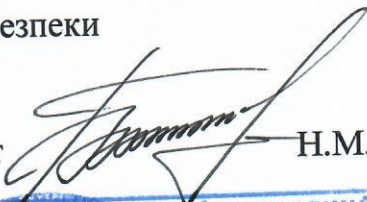
5. В тексті дисертаційної праці зустрічаються орфографічні та стилістичні помилки.

Проте викладені зауваження мають переважно суб'єктивний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації. Ю.О. Тептюк, оскільки не мають принципового характеру і не знижують цінності наукового дослідження. Дисертаційна робота є завершеною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані теоретичні та експериментальні результати, які у сукупності є суттєвими для розвитку педагогічної та вікової психології. Дисертація відповідає паспорту спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Оформлення дисертації та автореферату, в

цілому, відповідає встановленим ДАК Міністерства освіти і науки України вимогам. Дисертація Тептюк Юлії Олександрівни є самостійною науковою працею, яка за актуальністю теми, а також внеском у науку, рівнем новизни й обґрунтованості відповідає вимогам чинного порядку присудження наукових ступенів, а її авторка може претендувати на присудження їй наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – «Педагогічна та вікова психологія».

Офіційний опонент:

доцент кафедри практичної психології
Інституту управління, психології та безпеки
Львівського державного
університету внутрішніх справ
кандидат психологічних наук, доцент

Н.М. Бамбурак

«20» листопада 2021 р.

